

تۈرك يۈردى

ناشرى : تۈرك يۈردى

مدىرى : آقچۈرە اوغلى يوسف

ادارە مدىرى : توفىق نورالدين

يىل ۱۳۳۰ ۱۰ ۱۰ ۱۳۳۰ يىل ۳ جلد ۶ صاى ۷۰

نرمه ده او بهار ، نرمه سورکون ؟
قوشلر ، جان چکیغیر ، چیچکلر ، اولکون ؛
ییلدیزلر کیتدکجه صوله ده هرکون ؛
بوکونش ، صانیرم ، سوریور دوزکون !

اسحقلر ، کچمه چکرلر صله ؛
المای ، خفقان بوغارسه نوله ؛
باش وورسون هر طاشه ، هرچیقماز یوله ؛
صرائی روزکاره یازیقلر اوله ؛

قهرندن چیلدیریر ، کولر آیوالر ؛
کوکسنی ییوتهرق ، نارلر قان آغلار ؛
سوسنلر ، آلننه مور چاتقی باغلار ؛
لاله نك یوره کن آتشلر داغلار ؛

کالرک قلبنه دیکنلر باتار ؛
سوکوتلر ، اویشیل قاشلرین چاتار ؛
یاپراقلر ، کندینی یرلره آتار ؛
لیلاقلر ، صاراریر ؛ دوشه نیر ، یاتار ؛

ادریس صبیح

تورک ادبیاتی تاریخی

دوقوزنجی و اونجی عصرلرده کی

چغتای شاعرلری

۱

« نرائی » ده اول

- باشی کچن ساییده -

میرزا ابوالفاسم بابر : تیمور اولاد واحفادینک نهایتسز وراثت غاوغالری
آراسنده چالقانان دوقوزنجی عصر اناسنده ، نسبتاً ک قوی و دواملی بر

حکومت تأسیس نه و سرائیتی بر مرکز علم و صنعت حالته افراغه میرزا ابوالقاسم بابر موفق اولدی . « بای سونغور بن شاهرخ » ک اوغلی اولان بابر میرزا - یاخود فخری - هر وی تذکره سنده ذکر ایدیلن عنوان معروفیله بابر قلندر - تورکجه و عجمجه شعرلر یازمش بویوک بر صنعتکار دن زیاده بویوک بر حامی عرفان صفتیله انظار دقتی جلب ایدر . بالخاصه چغتای ادبیاتک اک مهم سیاسی عدايتدیگمز علی شیرنواثی ، سائر برچوق عجم شاعرلری کبی ، اونک پدرانہ حایه سی آلتده ییشمش ، داها اون آلتی یاشنده برچوجوقکن ذواللسانین « عنوان افتخارینه اوراده مظهر اولمشدی . ابوالقاسم بابرک شخصیتنی و تأثیراتی تدقیق ایتک بوقطه نظر دن ده ضروریدر .

بابرک حیات سیاسی و عسکریه سی حقنده تفصیلا نه کیریشمک موضوع بختزدن خارجدر [۹]؛ آنجاق مورخلرله تذکره جبارک و بردکاری معلومانه نظر آبارایی بر عسکر اولمقدن زیاده رحیم و شفیق بر حکمداردی ، عدل و رافقتی ، تواضع در ویشاه سنی ، مفرط سخاوتنی بوتون مورخلر کمال ستایشله آکلاتیرلر . برادرلری درکن الدین علاءالدوله ، ایله «میرزا قطب الدین محمد» نه نهایت الامر غلبه چالماسی ، اک زیاده تبعه سنه کوستردیکی حلم و شفقتدن ایلری کلشیدی . مع مافیہ بوقدر رحیم و شفیق اولماسی ، علاءالدوله نک کوزلرینه میل چکدیرمه سنه (۸۵۵) و قطب

[۱] معزالدین میرزا ابوالقاسم بابر : جدی شاهرخ وفاتنده ، مذکور اولدینی اوزره اوردوده بولنوب سوکرا ایالتی اولان استرآباده کیتدی . بعده برادرلی علاءالدوله الخ ایله چنکه مشغول ایکن خراسانه قصد ایدوب سوکرا مصالحه اولدیلر . بعد ذلک ساری شهرلی اوزرینه واروب حاکمی سید شمس الدین قوامی ایله محکم جنک ایله دی و بالآخره بوزوب چوق عسکر قلیچدن کچدی و ساری شهرلی اخذ اولوندی . بعده شمس الدین ایلچیلر ارسال واستعفا ایتکین جرمی عفو و خطبه وسکه کئندو اسنه اولق اوزره ولایتی ینه شمس الدینه تسلیم و فیضی تزوج ایله کدن سوکرا دونوب دارالملکی اولان استرآباده عودت ایله دی . ۸۵۳ ده بابر عسکر جمع ایدوب هرات اوزرینه کلدی که اول وقت قرا یوسف ترکمانی حنفیدی یارعلی هراته استیلا ایتش ایدی . بابر اتباعندن عبدالعلی نام برغلام مقدما یارعلی نک یانه واروب کئندویه کمال اوزره اتساب

الدین محمدی اعدام (۸۵۵) ایتمه سنه مانع اولامامشدر اودور تلقیانسه کوره بک طیبی اولان بو حالدر « ابوالقاسم بابر » ی ای برانسان و عادل رحکمدار اولارق طایمقدن مورخلری منع ایدمه دی . علی شیرنوائی : « درویش و ش و فانی صفت و کریم الاخلاق آدم ایدی ؛ همتی النده آلتون و کوموشک طاش و طو . پراجه حسابی یوغیدی . [۱] » دیور . « دولتشاه » ده تذکره سنک مختلف یرلنده و بالخاصه شاه شیزواری دن بحث ایدمه رکن بابرک رجوق مناقبنی نقل و عدالت و سخاوتی برسان تبجیل ایله یادایدیور [۲] ؛ و مشهده مرقد امام

ایتش حتی شرابدارى اولش ایدی . بودغه بابر قریب ایریشدکده عبدالملی شرابه دارو قاتوب یارعلی مدهوش ایله دی و بواشده هوادارلری اولان برقاق نفر خدام ایله بنده چکوب بابر حضورینه کتیردیلر . پس بابر بی معارض هراته کیدوب جدی تختنه جلوس و یارعلی هرات چارشوسنده قتل ایله دکده کمال مرتبه محبوب و حسن الخلق شیزاده اولقله جله ناس بغایت آجیبوب ترجم ایله دیلر . بعدذلک امرا و اعیان شهره اکرام و انعام و خلقی کمال اوزره تأمین و هندوکه نام بکنی امیرالامرا نصب ایله دی . بعده سیستان حاکمک عصیانى حسینله اوزرینه واروب مال مقطوعن ادایه التزام ایدمردی و امیرالامرا هندوکه نک عصیانى سببیه ایکی دفعه اوزرینه عسکر تعین و عاقبت قتل ایتدیردی . بوندن سوکرا اطراف واکنافه سفرلر ایدوب رفع مخالفین و تحصیل استقلال کلی ایله بکام اولدی . « ۸۶۰ » ده ظهور ایدم ذو ذابدن عظیم و همه تابع اولوب منجیلر نفخوستی اول اقلیمه اولق اوزره تسلیه و یردیلر . لکن خلاف چیقوب امراسی پهنه عظیم اختلاف و شقاق دوشوب هرات شهرنده بری بریله جنسکرا ایتدیلر . سوکرا بابر آنلری مشهد مقدسه کوتوروب قبر شریف اوزرنده عهد و امان ایتدیردی که من بعد اتفاق اوزره اوله لر . کندو دخی بالجمله منکراته توبه و استغفار ایدوب اول حال اوزره برمدت آسوده اولدیلر . « ۸۶۱ » ده برکون شکاره چیقوب کندی خوانده اولان شاهینک پنجه سی شکست اولقله تطیر ایدوب عظیم منفعل و متکدر اولدی . شویله که دفع غم اینچون توبه سن بوزوب برقاق کون نشئه کورمکه اقدام ایله دی . لکن ممکن اولمایوب مزاجنه انحراف طاری اولقله تکرار توبه ایدوب درعقب فوت اولدی . « صحائف الاخبار ، اوچنجی جلد ۶۸ — ۶۹ » . « روضة الصفا » نک آلتنجی جلدنده بووقایمک تفصیلاتنه دسترس اولوناییلر . اوندن باشقا « دولتشاه » تذکره سنده ده بابرک مشهد زیارتی و برادری « میرزا محمد » له محاربه لری حقنده تفصیلات مهمه واردر .

[۱] مجالس النفاثس : یدنجی مجلس .

[۲] « پروفیسور براون » طرفندن باصدیریلان نسخه . [۲۹ — ۴۶۳] ۲۹۹

رضایه مجاور اوله رق دفن ایله سنی مشارالیهک علو کعبه بر دلیل اولارق
کوستره ییور .

بارک حیات و طبعی حقنده مالک اولدیغمز معلومات اولک سیای معنوی
بزه بک واضح بر صورتده آکلا تمقده در . تیمور خاندانه منسوب بوتون برقلر
کی شاعر و صنعتکار اولان باباسی « بای سونفور میرزا » نک بر جوق خصائصی
وراثت طریقیله اوکاده کچمش در: عیاش و ذوق پرست اولدینی قدر عادل و محب
صنایع اولان « بای سونفور میرزا » زمانک اک مهم شاعرلری ، نقاشلری ،
خطاط و موسیقی شناسلری سرائینه طویلار ، کنیدی ده فارسی شعرلر
سویلردی . ایشته بابر بویله برهبادن بویله بر محیط ایچنده دوغوب بووردی .
[۱] زمانک اک مهم استادلرندن تربیه ادبیه و فکریه سنی آلدقن صوکر
فارسی و تورکجه شعرلر تنظیمنه باشلادی . تواضی ، کرم و سخاسی ، مهم
بر ذوق ادبی یه مالکیتی اعتباریله اطرافنه دورک بوتون صنعتکارلری طویلایور
اولری تلطیف و تکریم ایدیور ، عشرت مجلسارنده کنیدی ده شعرلر انشاد
ایدیوردی . شاعر « مولانا معنائی » یی بر آراق کنیسنه وزیر یامشیدی .
« طوطی ترشیزی » ، « خواجه محمود برسه » ، « مولانا قبری » ، عین
زمانده تورکجه شعر یازمقدهده حائر قدرت « امیر رضی الدین علی » ، کنیدی
حقنده « سرو » ردیفلی مشهور بر قصیده تنظیم ایدمن « مولانا طوسی » کی
شاعرلر ، « مولانا محمد جاجرمی » عیارنده علامه لر ، « محمد الزواسی المکاشی »

[۱] بابرک بدبخت برادری « قطب الدین » ده شاعردی . کنیدی حالندن
و اطرافندن شکایت منصفیله یازوب بو یوک پدری شاهرخه تقدیم اشدیکی بر غزلی « دولتشاه »
تذکره سنده ذکر ایشدر [صحیفه : ۴۰۷] :

دیگران راعیش و مارا رزم میدان آرزوست
من بمردی زندگانی نی جو ایشان کرده ام
نقد سلطان بایسنفرخان منم کاندر مصاف
بر سمند بادیا هر لحظه جولان کرده ام
من محمد نام دارم پور دین احمدی
جان خود را من فدای شاه مردان کرده ام

کې بویوک متصوفار تام معناسیله پرورده نعمت واحسانی ایدیلر . اولرله صحبت و ملاطفه ایدیور ، بالخاصه « صدرالدین محمد الرواسی » یه قارشى جوق ملتفت و حرمتکار داورانیوردی [۱] . مورخ و تذکره جیارک متفقاً درمیان ایتدکاری مطالعانه کوره ، « ابوالقاسم بابر » ی بویوک برمتصوف کې تلقی ایتدک ایجاب ایدیور . مثلاً « نوائى » طبیعت درویشانه یه مالک اولان بو حکمدارک « تصوف رساله لرندن لمعات ایله کلشن رازمه جوق مشغول اولدیغنی » سویله دیکی کې ، « دولتشاه » تذکره سنک مختلف یرلرنده ، « سلطان حسین بایقرا » ده « مجالس العشاق » ینک مشارالیه تخصیص ایتدیکی آلتمش دوقوزنجی مجلسنده اولنک متصوفانه بر طبیعت مالک اولدیغنی ادعا ایدیورلر . خراسانک اوزمانکی حالت روحیه سی نظر اعتباره آلیرسه ، « قلندر » عه ان درویشانه سینه مظهر اولان بایرک تمایلات صوفیانه سی بک طبیعی کورمک ایجاب ایدر . هر طرفده تکیه لرک جو غالدینی ، شیخلرک شاهلردن داها جوق حائر نقوذ اولدینی ، و بوتون صنوف خلق آراسنده ساخته بر تصوف پرورلک حکمفرما بولوندینی اوصیراده اساساً ذوق و فاهته ، تفکرات انفسیه یه مستعد بولونان « ابوالقاسم بابر » ک بوندن خارج قالامایه جنی بدیهیدر . دوقوزنجی عصرده یتیشن ایران شعرا ی صوفیه سنک - مثلاً اولنرک الامامی عدایده بیله جکمز جامی نک - حیات و آثار ی بر از ته قیق ایدیلرک اولورسه ، تصوف پرده سی آلتنده به غیر اخلاقی صفه لره تصادف ایدیایلر ! فی الحقیقه ، عشرت سرفرو سنک باشنده کنج جو جوقلرک اوزاندینی شم اب قدح لرینی حافظانه شعرلرله قارشیلایان « ابوالقاسم بابر » ک بومرض اخلاقیدن قورتولامایارق « حسین علی » اسمنده « آفتاب منظر » بری بیکر بر دلبرک عشقنه کرفتار اولدیغنی و اولنک عشقیله یعقوب و ابوبه قات قات فائق جفا و مصیبتلره قنلاندیغنی « ساهار حسین اوزون و صوفیانه عبارملرله آکلا تمقده در [۲] .

[۱] دولتشاه تذکره سی (صحیفه : ۲۳۳ - ۴۳۶)

[۲] ابوالقاسم بابر کې خلوق ، متواضع و هر معناسیله انسان عدا ایدیلر بیله جک مهم بر شخصیتک بوتورینی کندیسندن زیاده محیطنه عطف ایتدک ایجاب ایدر . یونسه سلطان حسین اولندن کمال حرمت و محبتله بحث ایتکده در : « پادشاهی بود درویش

سلطان بابر مشہدہ بولونڈینی اٹھادہ بیلہ عیش واذواقدن کندینی محروم ایتمیوردی۔
 « روضة الصفا » نک ویردیکی معلوماتہ نظرآ اونک مجلس اٹسندہ کوزمل - سلی
 خوانندہ لر، ماهر سازندہ لر و بالخاصہ ارباب ملاحت حاضر بولونوردی . برکون
 مشہدک انک روح فرابریرندہ ینہ مجلس قورولمشدی ؛ پادشاہ بوتون امراسی ، ندیہ لر یلہ
 اورادہ حاضر دی . بردنبرہ برطاشک اوزرندہ صاحب لری داغیق بر درویش
 بلیردی ؛ و دنیسانک بر هیچلکدن عبارت اولدینی آکلانان بر ترجیع بند
 اوقودی ؛ بو اوزون ترجیع بندک تکرر ایدن بیتی شوایدی : « اینہمہ طمطراق
 کن فیکون » شمعہ نیست پیش اہل جنون . ترجیع بیتدکن سوکرادر ویش غائب
 اولدی ؛ آرادیلر ، بولامادیلر ... بابر مشہد مقدسہ ایکن مشاہیر صوفیہ دن
 « بابا علی خوش مردان » ایلہ « شیخ صدرالدین الرواسی » و شیخ ابوالوفا
 مریدلرندن « اوزن صوفی » اورایہ کلیدلر و پادشاہک انعام والتفانہ مظهر
 اولدیلر [۱] ...

ایشتہ بوتون بونلر بابر میرزانک تمایلات صوفیانہ سی و عین زمانہ رند
 و سربست بر حیات سیکیرمکہ فرط ابتلاسی کوستہ در . بوتون معاصیدن توبہ
 ایدمک مشایخلہ ہم بزم الفت اولدینی زمانلر بیلہ روحندہ کی احتیاج عشرت
 و طرب زائل اولمادی ؛ نتہ کیم بر آرز سوکرا توبہ سی بوزارق « خواندمیر » ک
 افادہ سی وجہلہ « مجلس بزمک قورولماسی و اسباب عیش و عشرتک مہیا
 ایدیلہ سی امر ایتدی ؛ و برقاج کونلر لالہ عذار ساقیلرلندن خوشکوار بادہ لر
 ایچدی . بو حال ساقی اجلک جامندن تولوم شرابی نوش ایدنجہ یہ قدر دوام
 ایتدی [۲] »

مشرب قلندر طور آینہ دلی پاک از ژنک و آثار تعدی و منافی از ژنک و غبار جور .
 در جود و کرم و بخشش مانند نداشت ، و بجهت ملک و مال دل در بند نداشت ، از غایت
 نکویی کہ از وسعت اصداری یافت ہمہ کس اورا بندہ و از بسیاری تواضع صغار و کبار
 ازو شرمندہ ... [مجالس العشاق - یا صوفیہ کتب خانہ سی ، ۴۲۳۸] اساساً اونک عکسی
 ادعا ایدن هیچ مورخ یوقدر . بالعکس بوتون تاریخ و تذکرہ لرده اونک فضائلنی
 کوسترہن بر جوق مناقب و خطابانہ تصادف اولونور [بالخاصہ دولتشاہ تذکرہ مستندہ] .

[۱] روضة الصفا ، آلنجی جلد [صحیفہ : ۳۷۶]

[۲] روضة الصفا ، آلنجی جلد [صحیفہ : ۳۷۶]

چون باده و جام را بهم پیوستی
میدان به یقین که رند بالادستی
جامست شریعت و حقیقت باده
چون جام شکستی به یقین بدمستی

رہا عیسیٰ کہی صوفیانہ شعرلر تنظیم ایتمش اولان « ابوالقاسم بابز » وحدت
فلسفہ سنی الککنیش تلقیسیلہ قبول ایتمش رند و ذوقپرست برمتفکر دی؛ بناءً علیہ
تصوفی تورک درویشلر نندہ کی زاهدانہ شکیلہ دکل ، عجم شاعرلری کہی زنکین
وکنیش تلقیاتیلہ و برمسلك فکری اولہرق قبول ایتدی . عدالت و شفقتی ، علم
و صنعتہ فرط مجلوبیتیلہ دو قوزنجی عصرک بویوک تورک حکمدارلری آراسندہ جدآ تیز
ایدن سلطان بابری « نوائی » عین زماندہ مهم بر تورک شاعری اولارق کوستہ ریور .
[۱] ، فقط بز « نیجہ یوزونک کوروب حیران اولایین » الہی مین سنکا قریبان
بولایین « بیتدن باشقا هیچ بر تورکجہ اثرینہ تصادف ایدہ مدیکمز ایچون
طبیعی مشارالہک بو خصوصدہ کی درجہ قدرتی دوغریدن دوغری بہ محاکمہ
و تعین ایدہ مہیز . آنجاق « نوائی » نک بو شہادتی ، صوکر امیررضی الدین
علی ، نوائی کہی تورک شاعرلرینی بالخاصہ تشویق و ترغیب ایتمہ سی ابوالقاسم
بارک حس ملیدن بوسبوتون محروم اولمادیغنی و دو قوزنجی عصرده بہتای
ادبیاتک ترقیسنہ بالفعل خدمت ایتدیکنی آکلاتیور . بو ادبیاتک انکشافندہ
مشارالہک ہر حالده مدخلدار اولماسی اثر مزدہ کندیسنہ بوقدر بر موقع تقریقی
استلزام ایتدی . طرز تحسس و تفکرینی کوسترمک ایچون « دولتشاء »
تذکرہ سندنہ مندرج برغرائی نقل ایدیورز :

وآن کودم از قبول نفس میزند فی است	دردورما زکپنہ سواران یکی می است
دارا نداشت ہرگز وکاس را کی است	این سلطنت کہ ماز کدائیش یافتیم
رند شراب خوارہ بہ از خاتم طی است	می نوش و جرعة بمن دردمند بخش
پیدا کنندہ کس ونا کس ہمین می است	سنگ محکم می است می آرید در میان
کد کوشہاش دود دل خلق در پی است	دانی کان ابروی خوبان سیہ چراست
سودای کفر و کافری و ہرچہ ددوی است	دارد بزلف اودل زنار بندما
لیلی وقوف یانت کہ مجنون درین حی است	بابر رسید نالہ زارت بکوش یار

کوپریلی زاده
محمد فؤاد

پیشہ دہی